

Чернушенко Ольга Валентинівна –
аспірант кафедри філософії права
та юридичної логіки Національної академії
внутрішніх справ

СУДОВА ВЛАДА ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ

Досліджено один з основних державних інститутів – судову владу, що розглядається з філософсько-правових позицій та як соціальний інститут. Доведено, що становлення судової влади як соціального інституту безпосередньо пов'язане з розвитком демократичних принципів сучасного суспільства, зростанням рівня правової культури населення.

Ключові слова: судова влада; правосуддя; соціальний інститут; морально-етичні кодекси; гілки влади.

Исследован один из основных государственных институтов – судебная власть, которая рассматривается с философско-правовых позиций и как социальный институт. Доказано, что становление судебной власти как социального института напрямую связано с развитием демократических принципов современного общества, ростом уровня правовой культуры населения.

Ключевые слова: судебная власть; правосудие; социальный институт; морально-этические кодексы; ветви власти.

Investigated one of the main state institutions – the judiciary, viewed from philosophical and legal positions and as a social institution. It is shown that the formation of the judiciary as a social institution directly linked to the development of democratic principles in modern society, the growth of the legal culture of the population.

Keywords: judiciary, justice, social institution, moral and ethical codes; branch of power.

Життя і проблеми облаштування суспільного життя завжди хвилювали і будуть хвилювати людей. Причиною цього є постійне прагнення віднайти критерії та механізми підтримання справедливості в соціумі. Людство створило і повірило в дівість чималої кількості таких критеріїв-механізмів, роль і значення яких змінювалися залежно від змін соціокультурних пластів (Космос, Бог, Людина, Держава). ХХІ ст., ставши ареною становлення нових світоглядних орієнтирів, значну надію покладає на суд та на судову владу, які задекларовано як незалежні та об'єктивні щодо кожної конкретної справи.

Судова влада як соціальне явище здавна була об'єктом інтересу з боку соціальних мислителів. Зокрема, в античності питання судової влади розглядали Платон, Аристотель, Сенека, Цицерон; у середньовіччі – Фома

Аквінський; у час Відродження і в XVII ст. – Мор, Кампанелла, Гоббс, Локк, Руссо, Кант, Гегель. У XX ст. судову владу активно досліджували політологи М. Вебер, Дж. Томпсон, Г. Моргентау. Сучасні вітчизняні науковці досліджують різні аспекти судової влади. Зокрема, В. Гордовенко – проблеми незалежності судової влади, І. Туркіна – соціальну зумовленість феномена судової влади

Метою статті є дослідження судової влади як архітектонічної складової суспільного буття, зокрема в такій її опрідметненій формі як соціальний інститут.

Судова влада сьогодні є розвинутим самостійним соціальним інститутом, головні ознаки якого були окреслені Гідденсом. Головною причиною трансформації судової влади в соціальний інститут стало зростання суспільної потреби в допомозі суддівства та можливість і бажання людей відстоювати свої права, а також урегульовувати конфліктні ситуації в суді. Тому можна стверджувати, що становлення судової влади як соціального інституту безпосередньо пов'язане з розвитком демократичних принципів сучасного суспільства, зростанням рівня правової культури. Але при цьому судова влада з моменту свого виникнення органічно пов'язана з існуванням та функціонуванням іншого соціального інституту – держави. Незважаючи на те, що кожна держава є унікальною за своїми змістовними характеристиками, можна віднайти спільні моменти у функціонуванні та структурі всіх держав (що й уможливило існування такої науки як державознавство), а це, у свою чергу, означає, що всі елементи держави та споріднені з нею інститути також мають спільні риси (мовою філософії – критерії поділу на види та роди).

На думку сучасного українського правознавця В. Городовенка, сьогодні судова влада як феномен являє собою органічну триєдність: вона є особливим атрибутом громадянського суспільства; особливим типом державної діяльності; засобом розв'язання юридичних конфліктів, що виникають у суспільстві [1].

Розглянемо детальніше зміст кожного з означень судової влади. По-перше, суд і судова влада безпосередньо залежать від суспільства, у якому вони функціонують, а також вони повинні пройти процедуру легітимації. Лише такий суд і судова влада, які підтримуються суспільством, а отже, мають у ньому високий авторитет, можуть бути дієвими (у позитивному сенсі). Одним зі шляхів легітимації судової влади є дієвий соціальний (громадський) та морально-етичний контроль за нею. Громадський контроль сьогодні передбачає публічність судових процесів, зокрема, з вільним доступом до них представників ЗМІ; можливість відводу суддів; представництво народу в здійсненні правосуддя (присяжні й народні засідателі), включення до атестаційно-дисциплінарних органів (кваліфікаційних комісій суддів) представників громадськості, установлення відповідальності за порушення суддівської дисципліни.

У контексті морально-етичного контролю за судовою владою слід зазначити, що питання морального здоров'я тих, хто здійснює правосуддя, завжди було й буде актуальним. Однією з предметних форм вираження цього виду контролю є кодекси поведінки представників судової влади. Сучасний представник вітчизняної етичної думки Т. Аболіна вважає, що протягом останньої третини ХХ ст. спостерігається етично-нормативний ренесанс, важливою ознакою якого стало формування етичних кодексів у різних сферах життя (включно із суддівського). Причиною цього ренесансу вона вважає стрімке поширення наприкінці ХІХ–ХХ ст. явища «аномії» (безнормності) у всіх сферах суспільного життя, однією із засторог якої і є їх «етична експертиза». Формою реалізації цієї «етичної експертизи» є моральні або етичні кодекси. Звичайно, етичні кодекси не замінюють собою правову регуляцію поведінки, вони здатні лише створювати конкретні орієнтири для поведінки, що дозволяють людині піднятися над емпіричною дійсністю. Водночас вимоги етичних кодексів не є занадто високими і неможливими для широкого втілення [2; 3]. Усі ці кодекси є як конкретизацією загальних моральних принципів, так і деталізацією типово професійних положень, доповнених та уточнених специфічними рисами й ознаками того чи іншого виду трудової діяльності. Крім цього, соціально-професійна структуризація суспільства зумовлює необхідність чіткого визначення соціальної відповідальності представників кожної професії за здійснення своїх функцій.

Перші кодекси існували ще в давнину, зокрема кодекси поведінки жерців Давнього Єгипту, сенаторів Стародавнього Риму, лікарів імператора древнього Китаю, самураїв Японії тощо. Середньовіччя відоме нам кодексами представників правлячої еліти та релігійних орденів, професійних цехів. Перші кодекси поведінки виникали на ґрунті синкретичних форм осмислення реальних форм спілкування людей, закріплювали нормативні зразки й типові стандарти поведінки. Сучасні кодекси суттєво відрізняються від своїх попередників, оскільки давні кодекси переслідували мету збереження та охорони професійних таємниць, а тому їх важливою складовою було визначення санкцій за порушення норм. Сучасні кодекси спрямовані на зовнішнє оточення, їх метою є повідомити суспільству про соціальні принципи, якими керується професійна спільнота у взаємодії з іншими соціальними структурами та організаціями. Тобто сучасний кодекс надає можливість сформуувати певне ставлення до конкретної професійної спільноти та за необхідності апелювати до формально визначених її моральних норм.

У країнах Західної Європи та США поширена практика збирання, систематизації та публікації етичних норм-стандартів юристів-професіоналів. В Україні поки що не проводилася така робота, не проведено й систематизацію таких документів. Хоча наприкінці ХХ ст. в нашій країні інтенсифікувалися процеси розроблення та прийняття етичних правил для юристів. Це зумовлено нагальними потребами сьогодення: проблемою підвищення ефективності досягнення

професійного результату та забезпеченням сприятливих умов для користування їх послугами. Результатом цього процесу є прийняття «Основних положень професійної етики юристів України», «Раритетів» – правил адвокатської етики, «Кодексу честі працівників органів внутрішніх справ», «Етичного кодексу працівників органів внутрішніх справ»; затвердження: «Загальних правил поведінки державного службовця», «Правила етики арбітра (члена трудового арбітражу)». Зазвичай етичні кодекси юридичних професій в Україні розробляються з орієнтацією на європейські, а не на американські моделі, хоча при їх розробленні завжди враховуються міжнародні стандарти професійної культури юриста.

Безсумнівним залишається той факт, що наявність і прийняття етичних кодексів не призводить автоматично до царювання високої моралі серед представників юридичної професії. Однак наявність такого кодексу, як правило, відображає прагнення переважної більшості лідерів та рядових членів професійної спільноти підвищити моральну культуру й розробити критерії, що дають змогу оцінювати поведінку окремих членів. Водночас будь-який кодекс без чіткого переконання в його необхідності й наполегливого втілення в повсякденну практику залишається переліком положень, які ні до чого не зобов'язують.

Значну увагу питанням «морального контролю» над представниками судової влади приділено молодим українським ученим Ж. Алексеевою в дослідженні «Образ юриста в сучасній європейській культурі» [1]. Зокрема, вона вказує на те, що вперше «морально-етичну модель юриста» на теренах Європи було сформульовано видатним англійським філософом Френсісом Беконем у XVII ст., який у своїй праці «Досліди, або настанови, моральні і політичні» зазначає: «Суд є місце священне, а тому не тільки судейське крісло, але і підніжжя його і всі підступи повинні охоронятися від спокус і дурної слави... суддя повинен готувати справедливий вирок, він повинен мати вміння слухати терпляче і незворушно і бути непідкупним» [4, 199–202]. Нічого нового людство за останні чотириста років не створило в цій царині, воно лише деталізувало й конкретизувало споконвічні прагнення людей мати справедливий та об'єктивний розгляд кожної конкретної справи. Загальновідомо, що суддя повинен бути стриманим і ввічливим у ставленні до сторін, свідків, адвокатів, представників сторін і до інших осіб, з якими він стикається в ході ведення справи.

По-друге, судова влада завжди пов'язана з державою. Саме держава шляхом чітко сформульованих юридичних положень і норм визначає порядок роботи суду, право на заняття суддівської посади, головним принципом здійснення правосуддя. Судова влада є однією з гілок державної влади, діяльність якої спрямована на підтримання стабільності в державі, на захист прав і свобод кожного. На судову владу, у розрізі механізму поділу влади, покладається стримування двох інших гілок влади в межах конституційної законності. Конституція України закріпила судову владу як рівноправну й самостійну в системі двох інших гілок влади.

В. Городовенко вважає, що судова влада як самостійний інтегрований напрям державної влади в суспільстві має такі ознаки:

повноту, яка полягає в тому, що юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, які є в державі, а рішення судів є обов'язковими;
самостійність, відносно автономне функціонування;
винятковість як наявність функції судового нормативного контролю [5].

По-третє, судова влада є засобом розв'язання юридичних конфліктів, які виникають у суспільстві. В «Основних правилах, які стосуються ролі юристів...» зазначено, що кожна людина має право звернутися до будь-якого юриста за допомогою для захисту її прав на всіх стадіях кримінального розгляду. Стаття 55 Конституції України передбачає, що «Кожен має право будь-якими не забороненими засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань». Тобто головним завданням судової влади є забезпечення правомірної поведінки учасникам юридичного конфлікту, оскільки вони не здатні це зробити самостійно [3].

Таким чином, можна дійти висновку, що судова влада є складним соціальним феноменом, який потребує детального та ґрунтовного дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева Ж. М. Образ юриста в сучасній європейській культурі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 / Ж. М. Алексеева. – К., 2008. – 16 с.

2. Аболіна Т. Г. Етичний кодекс у контексті проблеми сучасного нормотворення / Т. Г. Аболіна // Професійна етика працівника державної податкової служби як складова етики державного службовця України : матеріали наук.-практ. конф. – Ірпінь, 2010. – С. 5–13.

3. Правило ЗА (3) Модельного кодекса Американської асоціації юристів (ААА), прийнятого в 1972 году. Выдержка из Доклада «Поведение судьи и вопросы этики», представленного на конференции Американского судейского сообщества 10 окт. 1992 г. // The National Judicial College. Reno. Nevada, 1998.

4. Бэкон Ф. Опыты или наставления, нравственные и политические / Ф. Бэкон // История философии права : [курс лекций] / В. А. Бачинин, В. А. Чефранов. – Х. : Право, 1998. – С. 199–202.

5. Городовенко В. В. Проблеми незалежності судової влади : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 / В. В. Городовенко. – Х., 2006. – 20 с.